

Warszawa w *Lalce* i na fotografii z epoki

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, dostępny w internecie: <https://literat.ug.edu.pl/lalka/index.htm>.
- Źródło: Jacek Leociak, *Redukcja elementów rosyjskich w Lalce*, [w:] tegoż, *Warszawa w Lalce i na fotografii z epoki*.

Warszawa w *Lalce* i na fotografii z epoki

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Lalka pozwala wędrować ulicami XIX-wiecznej Warszawy, jest rodzajem przewodnika. Czy jednak Prus, tak chwalony za genialny realizm w przedstawianiu miasta, stworzył prawdziwy obraz ówczesnej stolicy?

Fotografia jest wiernym odtworzeniem rzeczywistości. Pokazuje ją w sposób obiektywny, bez upiększania czy zniekształcania. Nie komentuje jej i nie interpretuje. Dzięki temu wynalazkowi przeszłość znamy nie tylko z opisów czy rysunków, które przedstawiają świat z punktu widzenia ich autora. Miejsca opisane w *Lalce* można porównać z tymi uwiecznionymi na starych fotografiach, a wówczas uderzający staje się brak wszelkich znamion rusyfikacji. Prus świadomie wymazał z obrazu Warszawy dwujęzyczne szyldy, rosyjskie pomniki, rosyjskich policmajstrów i żołdatów.

Twoje cele

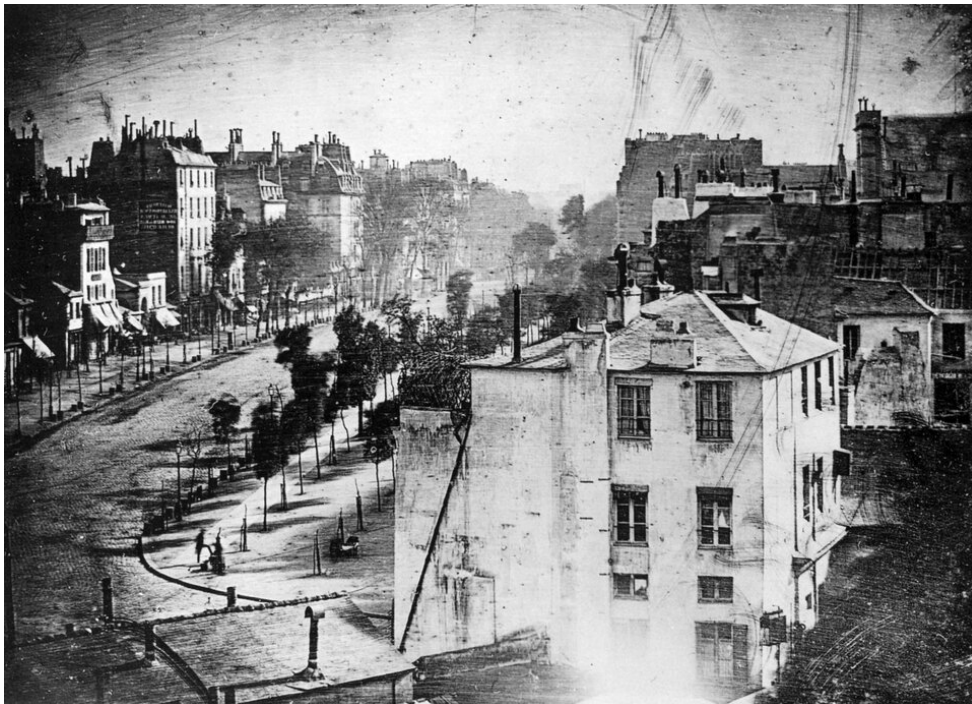
- Przeanalizujesz początki fotografii i słynnych fotografów XIX-wiecznej Warszawy.
- Opiszysz sposób obrazowania przestrzeni w *Lalce* Bolesława Prusa.
- Wskażesz, z jakich powodów Prus usunął z literackiego obrazu Warszawy wszystkie przejawy rosyjskości.

Przeczytaj

Początki i rozwój fotografii w Polsce XIX w.

Kiedy Bolesław Prus pisał *Lalkę* (pierwszy odcinek ukazał się w warszawskim „Kurierze Codziennym” 29 września 1887 r., ostatni zaś 24 maja 1889 r.), w Warszawie fotografia znana była już od blisko pięćdziesięciu lat.

Pierwsza informacja o wynalazku fotografii ukazała się na łamach „Kuriera Warszawskiego” 20 stycznia 1839 r., a więc dokładnie piętnaście dni po tym, jak Louis Jacques Mandé Daguerre dokonał przed członkami Francuskiej Akademii Nauk historycznej prezentacji swego wynalazku – metody tworzenia obrazów pozytywowych na posrebrzanych płytkach z miedzi, nazwanej od jego nazwiska dagerotypią. W tym samym roku odbyły się w Warszawie publiczne pokazy dagerotypów, o których warto tu wspomnieć nie tylko dlatego, że były pierwsze, lecz także z tej przyczyny, iż ich tematyką było miasto.

Źródło: *Boulevard du Temple, Paryż, III dzielnica, Dagerotyp. Prawdopodobnie pierwszy obraz fotograficzny żyjącej osoby. Obraz przedstawia ruchliwą ulicę, ale ze względu na czas ekspozycji ponad dziesięć minut, ruch był zbyt duży, aby zarejestrować poszczególne osoby. Wyjątkiem jest człowiek w lewym dolnym rogu, który zatrzymał się w celu wyczyszczenia butów. Trwało to wystarczająco długo, aby uwiecznić się na obrazie.*, Wikimedia Commons.

W siedzibie Towarzystwa Dobroczynności przy Krakowskim Przedmieściu 63 eksponowano widok Paryża z katedrą Notre Dame, Berlina z mostem Elektorskim oraz

wykonane przez przyrodnika Andrzeja Radwańskiego widoki znamienitych gmachów Warszawy: kościoła Wizytek i Pałacu Kazimierzowskiego.

Bolesław Prus, spacerując Krakowskim Przedmieściem i tworząc postać Stanisława Wokulskiego, musiał wielokrotnie przechodzić obok miejsc, które jako pierwsze utrwalone zostały na płytkach dagerotypu. Świadczy o tym fakt, że miejsca te zostały przez niego opisane w *Lalce* – tam rozgrywa się część wydarzeń powieści.

Zasłużeni fotografowie XIX-wiecznej Warszawy

Jednym z największych polskich fotografów XIX stulecia był Karol Beyer. Swoją zakład fotograficzny otworzył w 1845 r. przy ul. Senatorskiej w jednej z oficyn Pałacu Błękitnego (Zamoyskich), potem przeniósł się na ul. Warecką, by ostatecznie osiąść na Krakowskim Przedmieściu (róg ul. Karowej), czyli w samym centrum Warszawy, a co za tym idzie – również powieściowych wydarzeń. Pamiętamy choćby, że Wokulski, idąc na Powiśle, z Krakowskiego Przedmieścia

” Bolesław Prus

Lalka

skręcił na ulicę Karową. Przy bramie wiodącej tam baczył bosego, przewiązanego sznurami tragarza, który pił wodę prosto z wodotrysku [...].

Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, dostępny w internecie: <https://literat.ug.edu.pl/lalka/index.htm>.

Tuż przed wybuchem powstania styczniowego Karol Beyer zdążył kupić posesję na rogu Krakowskiego Przedmieścia i ul. Królewskiej. Dom Beyera sąsiedował ściana w ścianę z opatrzoną numerem 7 kamienicą Grodzickich, wzniesioną w latach 1851–1852 na podstawie projektu Henryka Markoniego. W tej właśnie kamienicy umieścił Prus **sklep Wokulskiego** i mieszkanie Rzeckiego. Po wojennych zniszczeniach została ona odbudowana, a w miejscu sklepu z powieści otwarto działającą do dziś Księgarnię im. Bolesława Prusa.

Konrad Brandel, *Autoportret w gondoli balonu*, 1865.

Beyer wychował sobie uczniów i następców, m.in. Konrada Brandla, który zapisał się w historii jako pionier polskiej fotografii prasowej. Skonstruował tzw. fotorewolwer – przenośny aparat do zdjęć migawkowych wykonywanych na ulicy. Jedną z ulicznych fotografii Brandla z 1879 lub 1880 r. przedstawia Hotel Europejski – najelegantszy wówczas hotel w Warszawie. Nie byłoby w tym nic szczególnie sensacyjnego, gdyby nie to, iż zdjęcie Brandla przedstawia wizerunek hotelu niemal dokładnie z tego czasu, kiedy odbyła się tam ceremonia poświęcenia nowego sklepu Wokulskiego (akcja powieści zaczyna się w 1878, a kończy w 1879 r.). Stary subiekt notował w swoim pamiętniku:

” Bolesław Prus

Lalka

Główna uroczystość, czyli obiad, odbyła się w wielkiej sali Hotelu Europejskiego. Salę ubrano w kwiaty, ustawiono ogromne stoły w podkowę, sprowadzono muzykę i o szóstej wieczór zebrało się przeszło sto pięćdziesiąt osób.

Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, dostępny w internecie: <https://literat.ug.edu.pl/lalka/index.htm>.

Prawda fotografii a prawda powieści

Fotografia nie jest po prostu wiernym odwzorowaniem jakiegoś fragmentu świata, ale też śladem rzeczywistości niosącym w sobie jej realną cząstkę. Oglądając fotografię, mamy więc poczucie, że spoglądamy na coś prawdziwie realnego, na samą rzecz. Autentyczność obrazu fotograficznego jest niezależna od intencji fotografującego, ponieważ między nim a światem stoi „obiektywny” mechanizm optyczny aparatu. Klasyczna fotografia w powszechnej świadomości jest okruczem rzeczywistości, który zatrzymuje czas i miejsce. Dlatego zapis fotograficzny traktowany jest często jako dowód rzeczowy, świadectwo historii.

Zestawiając obraz fotograficzny z literackim, musimy zdać sobie sprawę z radykalnie odmiennego charakteru tych dwóch mediów. Zdjęcie jest pewnym wycinkiem rzeczywistości, ale ów fragment jest nam dany jako kompletny. Między słowem a światem natomiast stoi człowiek wraz z językiem, który wpływa na sposób postrzegania świata. Opis literacki, nawet najobszerniejszy i najdokładniejszy, jaki można sobie wyobrazić, nie jest w stanie przekazać pełnego wizerunku jakiegoś przedmiotu czy określonego fragmentu przestrzeni.

Opis zawsze będzie niekompletny, schematyczny, wymagający uzupełnienia przez czytelnika. Nieskończone bogactwo świata nie jest w stanie się pomieścić w określonych ramach językowego przekazu, dzięki czemu literatura pozostaje nieustannym dążeniem do nieosiągalnego. Można opisać miasto wybiórczo, świadomie pominąć pewne fragmenty, nie zwrócić uwagi na niektóre szczegóły. Opis literacki zawsze jest w mniejszym czy większym stopniu „dziurawy”, niekompletny – to wynika z natury językowego przekazu. Tymczasem fotografia jest kompletna, choć ona również przedstawia jedynie wybrane fragmenty – np. miejskiej przestrzeni.

Fragmentarycznie ujmował przestrzeń Warszawy Prus. Przyjął on postawę **manifestacyjnego ignorowania** rosyjskich wpływów w mieście. Tym samym stosował rodzaj literackiej [derusyfikacji](#) świata przedstawionego. W polskiej literaturze drugiej połowy XIX wieku rzeczywistość opisywano w taki sposób, jakby zaborców nie było. Retuszowanie obrazu Warszawy nie jest w tym wypadku fałszowaniem rzeczywistości, ale wyrazem **bojkotu zaborczej okupacji**, któremu w powieści towarzyszą jednak czytelne aluzje wskazujące na atmosferę niewoli. Prus nie

odmalowuje Warszawy jako miasta napiętnowanego przez rosyjskich zaborców także z innego powodu. Odrzuca bowiem romantyczne myślenie polityczne z jego patriotyczną egzaltacją i martyrologiczną aurą. Choć epizod powstańczy Wokulskiego nigdy nie stanie się przedmiotem krytyki, to jednak jego pobyt na Syberii zinterpretuje autor w zupełnie nieromantyczny sposób: nie jako stację męczeństwa, lecz przygodę poznawczą:

” **Bolesław Prus**

Lalka

Odetchnął dopiero na Syberii. Tam mógł pracować, tam zdobył uznanie i przyjaźń [...]. Wrócił do kraju prawie uczonym [...].

Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, dostępny w internecie: <https://literat.ug.edu.pl/lalka/index.htm>.

Słownik

rusyfikacja

narzucanie lub przyjmowanie kultury rosyjskiej i języka rosyjskiego

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem ekspertki, a następnie uzasadnij, że *Lalka* to hołd złożony przez Bolesława Prusa Warszawie.

Polecenie 2

Po zapoznaniu się z wykładem wyjaśnij, na czym polega opisanie przez Prusa Warszawy jako miasta obcego i nieprzyjaznego mieszkańcom.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1F8QniHI>

Film opowiada o obrazie Warszawy w *Lalce* Bolesława Prusa.

Ćwiczenie 1

Z czego wynika i czemu służy odmienne opisanie przestrzeni Warszawy i Paryża?
Wyjaśnij na podstawie treści wykładu.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, dlaczego Prus nie pokazuje w powieści symboli rosyjskiej władzy.

Audiobook

Polecenie 1

Na podstawie audiobooka i wiedzy zdobytej podczas lekcji wyjaśnij, dlaczego Prus pomija fakt dwujęzyczności szyldów na warszawskich ulicach.

Polecenie 2

Na podstawie zdobytej wiedzy i XIX-wiecznych fotografii znalezionych w internecie wyjaśnij, czym charakteryzują się miejsca w Warszawie, o których mowa w audiobooku.

Redukcja elementów rosyjskich w Lalce

Sprawie szyldów wypada przyjrzeć się bliżej, i to w sensie dosłownym, świadectwo zdjęć z epoki będzie nam bowiem tutaj bardzo przydatne. Zacznijmy od szyldu w powieści najważniejszego. Pewnego dnia *panna Izabela uczuła nieprzepartą chęć pochwycenia tygrysa za ucho. [...] Gardziła Wokulskim, [...] a mimo to czuła nieprzeparty pociąg – wejść do sklepu, spojrzeć w oczy Wokulskiemu [...]. Na Krakowskim już z daleka zobaczyła szyld z napisem: J. Mincel i S. Wokulski, a o jeden dom bliżej nowy, jeszcze niewykończony sklep, o pięciu oknach frontu, z lustrzanymi szybami.*

Wiadomo, że w Warszawie końca lat 70. XIX w. sokoli wzrok panny Łęckiej szyldu o takim brzmieniu dostrzec nie mógł. Z tej prostej przyczyny, iż od 1844 r. na mocy zarządzenia warszawskiego oberpolicmajstra wszystkie napisy w miejscach publicznych musiały być dwujęzyczne. Dwujęzyczne były napisy na rogach ulic, a nawet teatralne afisze. Jedynie na klepsydrach pozwalano na pożegnanie zmarłych tylko w języku polskim. Co więcej – szyldy uliczne musiały być obowiązkowo kolorowe i jaskrawe. Szyld sklepu Wokulskiego z pewnością nie odbiegał od normy. Możemy sobie tylko wyobrazić jego pstrokaciznę, np. litery koloru złota czy mosiądzu na jakimś zielonym czy niebieskim tle.

Mamy do dyspozycji wiele zdjęć ukazujących ulice i budynki, wśród których poruszali się bohaterowie Lalki. Fotografia z końca XIX w. przedstawiająca pałac Biskupów

Krakowskich na rogu Senatorskiej i Miodowej. Z lewej strony widzimy skracającą w kierunku placu Teatralnego dorożkę, na środku gazową latarnię, na ścianie pałacu dwujęzyczne szyldy, m.in. Warszawskiego Laboratorium Chemicznego. Przechodził wtedy pan Ignacy Rzecki w drodze na proces o lalkę, który odbył się w pałacu Paca na Miodowej. Z Krakowskiego Przedmieścia pan Ignacy nie mógł skręcić bezpośrednio w Miodową, ponieważ w tym czasie kończyła się ona na Senatorskiej. Dopiero w 1887 r. przebito odcinek tzw. Nowo-Miodowej od Senatorskiej do Krakowskiego. Tak czy inaczej stary subiekt musiał minąć narożnik pałacu Biskupów Krakowskich i widoczne na zdjęciu dwujęzyczne szyldy. Przywołajmy jeszcze jedną fotografię: klasycystyczna kamienica Michała Flinta u zbiegu ulic Elektorальной i Zimnej – wyklejona dwujęzycznymi szyldami. Centralne miejsce zajmuje narożnie usytuowany Skład Apteczny Radłowskiego. Szyldy wypełniają nie tylko elewację nad sklepami, lecz wdzierają się także na mury pierwszego piętra. Wśród takiej scenerii znalazł się na ulicy Elektorальной Stanisław Wokulski:

Wysiadł przed niepozornym sklepikiem, nad którym wisiał czarny szyld z żółtawym napisem: «Kantor wekslu i loterii S. Szlangbauma»

Szyld Szlangbauma musiał być, oczywiście, dwujęzyczny, co Prus – jak zwykle – pomija.

Źródło: Jacek Leociak, *Redukcja elementów rosyjskich w Lalce*, [w:] tegoż, *Warszawa w Lalce i na fotografii z epoki*.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Warszawa w *Lalce* i na fotografii z epoki

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

3. korzysta z literatury naukowej lub popularnonaukowej;

5. dokonuje krytycznej selekcji źródeł;

7. wzbogaca swoją wypowiedź pozajęzykowymi środkami komunikacji;

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Lektura obowiązkowa

23) Bolesław Prus, *Lalka*, *Z legend dawnego Egiptu*;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przeanalizuje początki fotografii i słynnych fotografów XIX-wiecznej Warszawy;
- opíše sposób obrazowania przestrzeni w *Lalce* Bolesława Prusa;
- wskaże, z jakich powodów Prus usunął z literackiego obrazu Warszawy wszystkie przejawy rosyjskości.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;

- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- galeria zdjęć lub prezentacja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o przypomnienie treści *Lalki* Bolesława Prusa. Uczniowie przygotowują również album XIX-wiecznych fotografii Warszawy znalezionych w internecie (lub prezentację tych zdjęć).
2. Nauczyciel proponuje zainteresowanym osobom, by przygotowały się do dyskusji, w której wystąpią w roli ekspertów. Jedna osoba powinna zostać moderatorem dyskusji. Tematem będzie ujmowanie przestrzeni Warszawy w powieści Prusa oraz na fotografiach.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Prowadzący zajęcia prosi uczniów o zaprezentowanie prac przygotowanych w domu (galeria zdjęć lub prezentacja) wraz z omówieniem.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treściami w sekcji „Wprowadzenie” i „Przeczytaj”.

2. Dyskusja. Nauczyciel zapowiada, że w roli ekspertów wystąpią w niej osoby, które przygotowały się w domu. Tematem będzie ujmowanie przestrzeni Warszawy w *Lalki* i na fotografiach. Uczestnicy wypowiadają się na temat miejsc ujętych w powieści, wyjaśniają, czy ma to odzwierciedlenie w rzeczywistości, jakie są podobieństwa i różnice z tymi miejscami ukazanymi na fotografiach. Pozostali uczestnicy zajęć mogą włączać się do dyskusji, zadawać pytania, prosić ekspertów o dodatkowe informacje. Nauczyciel dba o to, by dyskusja przebiegała w przyjaznej atmosferze.
3. Jako podsumowanie dyskusji może służyć nagranie w sekcji „Audiobook”. Na podstawie zdobytej wiedzy i XIX-wiecznych fotografii znalezionych w internecie uczniowie wyjaśniają, czym charakteryzują się miejsca w Warszawie, o których mowa w audiobooku.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie zapoznają się z wykładem ekspertki, a następnie uzasadniają, że *Lalka* to hołd złożony przez Bolesława Prusa Warszawie. Wyjaśniają również w parach, na czym polega opisanie przez Prusa Warszawy jako miasta obcego i nieprzyjaznego mieszkańcom.
2. Uczniowie dzielą się na dwie grupy. Jedna pracuje nad Ćwiczeniem 1., a druga wykonuje Ćwiczenie 2. z sekcji „Film”.

Praca domowa:

1. Wyjaśnij, dlaczego Prus pomija fakt dwujęzyczności szyldów na warszawskich ulicach.

Materiały pomocnicze:

- <https://culture.pl/pl/wydarzenie/warszawa-lalki-boleslawa-prusa>
- <https://dzieje.pl/rozmaitosci/warszawa-z-lalki-100-lat-po-smierci-boleslawa-prusa>

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Film”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.